

Наталія Венжинович (Ужгород)

«ЛЕПТА БИБЛЕЙСКОЙ МУДРОСТИ» ВІСІМНАДЦЯТЬМА МОВАМИ ЯК ВАГОМИЙ РЕЗУЛЬТАТ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ

Протягом тривалого часу, ще з часів хрещення Київської Русі, окремі слова, словосполучення і речення переходили з Біблії у розмовну мову народу. Спочатку це могли бути цитати, якими мовці підтверджували слушність своїх думок або заперечували чийсь. Поступово цитати відходили від того тексту, з якого були взяті, набували розширеного, образного значення.

Погоджуємося з думкою А. Коваль, яка стверджує, що у кожній літературній мові крилаті слова – це культурний фонд нації. Спочатку крилаті слова потрапляють у мову людини як її пасивний запас: вона знає, що означають ці слова і приблизно їх походження. Але щоб крилате слово стало надбанням людини, увійшло в активний словни, вона мусить точно знати, звідки слово прийшло, що воно означає у первісному контексті, як його можна доречно вжити у власному мовленні [Коваль, 2001, 9].

Особливістю біблійних крилатих виразів є їх активне входження в тексти літературних творів, публіцистику, а також у сучасне живе мовлення багатьох народів. Часто той, хто говорить чи пише, навіть не усвідомлює, що використовує біблеїзми, оскільки такі вирази засвоєні з раннього дитинства з розповідей батьків, літературних творів, театру, кіно й телебачення. Наприклад, не всі ототожнюють із текстом Біблії такі вирази, як *бити себе в груди*, *вилити душу* перед ким, *каменя на камені не залишити*, *копати яму іншому*, *посипати голову попелом*, *служити двом панам*, *побудувати на піску* тощо.

Вплив релігії на культуру – очевидний, як слушно зазначає А. Коваль. Особливо – християнської релігії на християнську культуру, на образотворче мистецтво, літературу, мораль, філософську думку. Без знання Біблії й біблійних сюжетів складно зрозуміти й класичний живопис. Так само помітний

слід залишила Біблія і в багатьох мовах світу. Це крилаті вислови – окремі слова, словосполучення й цілі речення, які, відірвавшись від біблійного контексту, вживаються як усталені (фразеологічні) одиниці мови – в узагальненому, переносному або образному значенні [Коваль, 2001, 8–9].

Проблема реального використання біблійних виразів у сучасному мовленнєвому узусі й усвідомлення їх сакрального джерела стала основним предметом дослідження в рамках міжнародного наукового проекту «European Dictionary Biblicisms» (2014–2015), а представлене багатомовне видання – це один із конкретних результатів над цим міжнародним проектом.

У створенні «Русско-славянського словаря библейских крылатых выражений и афоризмов с эквивалентами в германских, романских и кавказских языках», який незабаром виходить із друку в Білорусі, брали участь 20 фразеологів із 15 слов'янських і неслов'янських країн – Вірменії (А. Саркісян), Білорусі (М. Гутовська, Є. Іванов), Німеччини (Х. Вальтер), Грузії (З. Адамія, М. Чабашвілі), Італії (А. Морпурго), Іспанії (М. Руїс-Сорилья), Польщі (Е. Коморовска), Македонії (Н. Прасолова-Мілчовська), Росії (О. Альошин, А. Макарова, В. Мокієнко), Сербії (Д. Дракулич-Прийма), Словаччини (Д. Балакова), Словенії (Е. Кржишнік), України (Н. Венжинович), Хорватії (Ж. Фінк-Арсовські), Чехії (Н. Райнохова, Я. Шинделаржова). Видання підготовлене під керівництвом Голови Фразеологічної комісії при Міжнародному комітеті славистів проф. В. Мокієнка. Одним із важливих критеріїв відбору мовних одиниць став культурологічний. У репрезентоване видання увійшли ті біблеїзми, які найбільш яскраво відображають текст Біблії в її культурологічній ретроспективі. Таке порівняння, на нашу думку, дає багатий матеріал для поглиблення лінгвокраїнознавчої інформації, а також для порівняння свого національного сприйняття Святого Письма з його джерелом – текстами Біблії національними мовами.

Основою цього словника слугував шестимовний довідник «Лепта библейской мудрости: библейские крылатые выражения и афоризмы на русском, английском, белорусском, немецком, словацком и украинском языках», який був підготовлений фразеологами Білорусі, Німеччини, Словаччини, Росії, України, і виданий в Могильовському держаному університеті імені О.О. Кулешова в 2014 році. У цьому словнику описано 135 найбільш відомих крилатих виразів і афоризмів із різних біблійних джерел і їх еквіваленти і/чи відповідності в трьох слов'янських і двох германських мовах. У свою чергу, в основу шестимовного словника було покладено російсько-німецько-словацький словник біблеїзмів «Лепта библейской мудрости» Д. Балакової, Х. Вальтера і В. Мокієнка, виданий у Німеччині в Грайфсвальдському університеті імені Е. М. Арндта в 2012 році (перевиданий у 2015 році під назвою «Из библейской мудрости»).

Укладачі словника зробили спробу створити таке довідкове видання, яке дозволить поглибити пізнання в галузі походження, значення і правильного використання біблеїзмів. Матеріали словника були попередньо апробовані в ході роботи з виявлення реального статусу біблеїзмів в сучасних європейських мовах в рамках міжнародного наукового проекту «Bible and Christianity in Phraseology» (2010–2013 гг.) під керівництвом проф. Д. Балакової (Католицький університет Ружомберка, Словаччина). Результати цього проекту опубліковані в монографії Д. Балакової, В. Ковачової і В. Мокієнка «Наследие Библии во фразеологии» (2013) [Балакова, 2013] і в колективній монографії «Die slawische Phraseologie und die Bibel» (2013) [3]. У словнику реалізовані і принципи лексикографічного опису фразеологічних і пареміологічних одиниць, які походять із Біблії, і опрацьовані на матеріалі російської, німецької, польської та чеської мов і втілені в таких монолінгвальних і перекладних словниках, як «Давайте говорить правильно! Словарь библейских крылатых выражений» (2007) В. Мокієнка, «Deutsche-russisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen»

(2009) X. Вальтера и В. Мокієнка, «Толковый словарь библейских выражений и слов» (2010) Г. Ліліч, В. Мокієнка і О. Трофімкіної, «Deutsch-polnisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen mit historisch-etymologischen Kommentaren» (2010) X. Вальтера, Е. Коморовської, А. Кжановської та ін., «Schwarzes Schaf, falscher Prophet, barmherziger Samariter. Deutsch-tschechisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen mit historisch-etymologischen Kommentaren» (2012) X. Вальтера і П. Фойту.

Укладачі репрезентованого словника використали наявний лексикографічний досвід опису біблійних крилатих слів і виразів і їх міжмовних еквівалентів [див.Словники біблеїзмів: 1–9].

«Русско-славянский словарь библейских крылатых выражений и афоризмов с эквивалентами в германских, романских и кавказских языках» включає 130 найбільш відомих у сучасній російській літературній мові крилатих виразів і афоризмів із біблійних джерел, еквіваленти біблеїзмів у сучасних літературних слов'янських мовах (білоруській, болгарській, македонській, польській, сербській, словацькій, словенській, чеській, українській, хорватській), германських (англійській, німецькій, шведській), романських (іспанській, італійській, французькій), а також кавказьких (вірменській, грузинській) мовах.

Мета словника – дати системний і комплексний лінгвістичний опис найбільш відомих російських біблійних виразів і афоризмів і послідовне їх зіставлення з аналогічними одиницями в слов'янських і неслов'янських мовах. Біблійні крилаті вирази й афоризми супроводжуються в словнику стилістичними помітками, тлумаченнями значень і цитатами з Біблії (а в низці випадків і історико-етимологічними довідками). При цьому укладачі словника намагалися найбільш точно подавати покликання на відповідні місця Біблії всіма мовами, щоб показати як подібності, так і відмінності в полілінгвальному просторі сучасної Європи. Окремо подаються біблеїзми кожною мовою.

Біблеїзми українською мовою добиралися з такого видання: [Біблія, 2008].

Наведемо приклад опису біблеїзму в репрезентованому словнику.

НЕ МЕЧИ́ТЕ БИ́СЕРА ПЕРЕД СВИ́НЬЯМИ. *Посл. книжн.*

Не стоит тратить слов для убеждения, доказательства или разъяснения чего-л. с теми, кто этого не понимает или не может понять.

Восходит к Новому завету: «Не давайте святыни псам и *не бросайте жемчуга* (церк.-слав. – áВñáďú) *вашего перед свиньями*, чтобы они не попрали его ногами своими и, обратившись, не растерзали вас» (Мф 7, 6).

Церк.-слав. *áВñáďú* заимствовано через тюрск. *büsrä* из арабск. *busra* «поддельный жемчуг, стеклярус» (см.: Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. – 2-е изд. – Москва : Прогресс, 1986. – Т. 1. С. 168).

Популярности выражения способствовало его употребление в комедии русского драматурга, публициста и переводчика Д.И. Фонвизина (1745–1792) «Недоросль» (1782): «Кутейкин: Подавал я в консисторию челобитье... На что и милостивая резолюция вскоре воспоследовала с отметкою: “Такого-то де семинариста от всякого учения уволить: писано бо есть – *не мечите бисера перед свиньями*, да не попрут его ногами”» (д. 2, явл. 5).

На основе пословицы образовалось выражение **метать бисер [перед свиньями]**.

Англ. **Do not cast pearls before swine.**

- Give not that which is holy unto the dogs, neither cast ye your pearls before swine, lest they trample them under their feet, and turn again and rend you. (Mt 7, 6)

Арм. Մի՛ տու՛ք ձեր սարգարիսները խոզերի առաջ մի՛ գց՛ք:

- Մի՛ տուէք սրբութիւնը շներին. եւ ձեր մարգարիտները խոզերի առաջ մի՛ գցէք, որպէսզի դրանք ոտքի կոխան չանեն եւ դառնալով ձեզ չպատահուեն: (Մտթ 7, 6)

Бел. **Не сыпце бісер (перлы) перад свіннямі** (разм.).

- Не давайте сьвятога сабакам і ня кідайце пэрлаў вашых перад сьвіньнямі, каб яны не стапталі іх нагамі сваімі і, абярнуўшыся, не разадралі вас. (Мв 7, 6)

Болг. **Не хвърляйте бисера на (пред) свинете.**

- Не давайте светинята на псетата, и не хвърляйте бисера си пред свините, за да го не стъпчат с краката си и, като се обърнат, да ви разкъсат. (Матей 7, 6)

Груз. **ნუ დაუყრით მარგალიტებს ღორებს .**

- ნუ მისცემთ სიწმიდესა ძაღლთა, ნუცა დაუფენთ მარგალიტსა თქუენსა წინაშე ღორთა, ნუუკუე დათრგუნონ იგი ფერჯითა მათითა და მოიქცენ და განგხეთქენ თქუენ. (მთ. 7, 6)

Исп. **No echéis margaritas (perlas) a los cerdos (puercos).**

- No deis lo santo a los perros, ni echéis vuestras perlas delante de los cerdos, no sea que las pisoteen, y se vuelvan y os despedacen. (Mt 7, 6)

Ит. **Non gettate le perle ai porci** (fig.)

- Non date le cose sante ai cani e non gettate le vostre perle davanti ai porci, perchè non le calpestino con le loro zampe e poi si voltino per sbranarvi. (Mt 7, 6)

Мак. **Не фрлајте ги своите бисери пред свињите.**

- Не давајте им го она што е свето на кучињата; ниту фрлајте ги своите бисери пред свињите, за да не ги изгазат со своите нозе, и да се завртат и да ве раскинат. (Матеј 7, 6)

Нем. **Man wirft keine Perlen vor die Säue** (salopp); **Man soll keine Perlen vor die Säue werfen** (salopp).

- Ihr sollt das Heiligtum nicht den Hunden geben, und eure Perlen nicht vor die Säue werfen, auf daß sie dieselben nicht zertreten mit ihren Füßen und sich wenden und euch zerreißen. (Mt 7, 6)

Полъск. **Nie rzucać perel przed świnię.**

- Nie dawajcie psom tego, co święte, i nie rzucajcie swych perel przed świnię, by ich nie podeptały nogami, i obróciwszy się, was nie poszarpały. (Mt 7, 6)

Серб. **Не просипајте (не бацајте) бисер пред свиње.**

- Не дајте светиње псима; нити меѓите бисера својега пред свиње, да га не погазе ногам својим, и вративши се не растргну вас. (Мат 7, 6)

Слов. **Nehádzte perly sviniam.**

- Nedávajte, čo je sväté, psom a nehádzte svoje perly pred svine, aby ich nohami nepošliapali, neobrátili sa proti vám a neroztrhali vás. (Mt 7, 6)

Словен. **Ne mečite bisere svinjam.**

- Svetega ne dajajte psom, in svojih biserov ne mečite svinjam, da jih ne pomendrajó z nogami in se nato obrnejo ter vas raztrgajo. (Mt 7, 6)

Укр. **Не кидайте (не розсипайте *i t. in.*) бисеру (перлів) перед свињми.**

- Не давајте святого псам, і не розсипайте перел своїх перед свињми, щоб вони не потоптали їх ногами своїми, і, обернувшись, щоб не розшматували вас. (Мт 7, 6).

Фр. **Ne jetez pas vos perles aux porcs.**

- Ne donnez pas les choses saintes aux chiens, et ne jetez pas vos perles devant les pourceaux, de peur qu'ils ne les foulent aux pieds, ne se retournent et ne vous déchirent. (Mt 7, 6).
- Celui qui reprend le moqueur s'attire le dédain, Et celui qui corrige le méchant reçoit un outrage. Ne reprends pas le moqueur, de crainte qu'il ne te haïsse; Reprends le sage, et il t'aimera. (Pr 9, 7-8)
- Ne parle pas aux oreilles de l'insensé, Car il méprise la sagesse de tes discours. (Pr 23, 9)

Хорв. **Ne bacajte svoga biserja pred svinje.**

- Ne dajte svetinje psima! Ne bacajte svoga biserja pred svinje, da se, pošto ga pogaze, ne okrenu te vas rastrgaju! (Mt 7, 6)

Чеш. **Neházejte perly sviním.**

- Nedávejte psům, co je svaté. Neházejte perly před svině, nebo je nohama zašlapou, otočí se a roztrhají vás. (Mt 7, 6)

Швед. **Kasta inte pärlor åt svin.**

- Ge inte det som är heligt åt hundarna, och kasta inte era pärlor åt svinen; de trampar på dem och vänder sig om och sliter sönder er. (Matt. 7, 6)

Такий опис біблеїзмів в одному словнику покликаний сприяти підвищенню культури мовлення в тій сфері, яка, без сумніву, є духовною скарбницею кожного європейського народу. Це хоч би частково допоможе носіям різних мов (особливо молоді) більш усвідомлено ставитися до спільної культурної спадщини Європи, підвищить їх культуру мовлення і – що, може, найголовніше – заставить їх більш вдумливо ставитися до мовного спадку, зафіксованого в Біблії.

Особливо відзначимо, що російсько-слов'янський словник біблійних крилатих виразів і афоризмів з еквівалентами в германських, романських і

кавказьких мовах демонструє спадкоємність і спільні корені християнської культури православної і неправославної Європи. Спільноєвропейські витоки біблеїзмів можуть стати також імпульсом для активізації вивчення європейських мов як іноземних, стимулом для усвідомлення схожих для всіх європейців реалій, слів і духовних цінностей.

Література

1. Балакова Д. Наследие Библии во фразеологии / Д. Балакова, В. Ковачева, В. М. Мокиенко ; науч. ред. Х. Вальтер. – Greifswald : E. M. A. – Universität, 2013. – 308 S.
2. Біблія або книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена. – Донецьк : Вид-во ОБФ «Східноєвропейська місія», 2008. – 1358 с.
3. Die slawische Phraseologie und die Bibel = Славянская фразеология и Библия = Slovanská frazeológia a Biblia. – Greifswald : E. M. A.-Universität, 2013. – 205 S.

Лексикографічні праці

1. Балакова Д. Из библейской мудрости = Z biblickej mudrosti = Biblische Weisheiten : русско-словацко-немецкий словарь библеизмов / Д. Балакова, Х. Вальтер, В. М. Мокиенко. – Greifswald : E. M. A.-Universität, 2015. – 344 S.
2. Балакова Д. Лепта библейской мудрости : краткий русско-словацко-немецкий словарь библейских крылатых слов / Д. Балакова, Х. Вальтер, В. М. Мокиенко. – Ružomberok ; Greifswald ; Санкт-Петербург : E. M. A.-Universität, 2012. – 140 с.
3. Коваль А. П. Спочатку було слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. – К.: Либідь, 2001. – 312 с.

4. Лепта библейской мудрости : библейские крылатые выражения и афоризмы на русском, английском, белорусском, немецком, словацком и украинском языках / Д. Балакова, Х. Вальтер, Н. Ф. Венжинович, М. С. Гутовская, Е. Е. Иванов, В. М. Мокиенко. – Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2014. – 208 с.
5. Лилич Г. А. Толковый словарь библейских выражений и слов : около 2000 единиц / Г. А. Лилич, В. М. Мокиенко, О. И. Трофимкина. – Москва : АСТ ; Астрель, 2010. – 640 с.
6. Мокиенко В. М. Давайте говорить правильно! Словарь библейских крылатых выражений. – С.-Петербург : Изд-во СПбГУ, 2007. – 215 с.
7. Walter H. Deutsch-polnisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen mit historisch-etymologischen Kommentaren / H. Walter, E. Komorowska, A. Krzanowska i zesp. – Szczecin ; Greifswald : VOLUMINA, 2010. – 343 S.
8. Walter H. Schwarzes Schaf, falscher Prophet, barmherziger Samariter. Deutsch-tschechisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen mit historisch-etymologischen Kommentaren / H. Walter, P. Fojtů. – Greifswald : E. M. A.-Universität, 2012. – 176 S.
9. Walter H. Deutsche-russisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen. Mit historisch-etymologischen Kommentaren / H. Walter, V. M. Mokienko. – Greifswald : E. M. A.-Universität, 2009. – 199 S.